

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПЕРЕДАЧІ В УПРАВЛІННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ**THE PROCEDURAL ORDER OF TRANSFER TO MANAGEMENT MATERIAL EVIDENCE**

Плюшкін А.Ю., аспірант кафедри кримінального процесу

Національна академія внутрішніх справ

Статтю присвячено дослідженню процесуального порядку передачі речових доказів в управління Національному агентству України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Проаналізовано зміст термінів «управління» та «реалізація» з урахуванням неоднозначного їх визначення та застосування у кримінальному процесуальному законодавстві України. Встановлено наявність у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, дискреційних повноважень щодо вибору способу управління речовими доказами після їх отримання – безпосереднього управління чи їх реалізації.

Акцентовано увагу на дотриманні вимог порядку накладення арешту на майно у разі звернення до слідчого судді, суду із клопотанням про передачу в управління речових доказів і його безпосереднього судового розгляду, зокрема обов'язкового зазначення у клопотанні про передачу речових доказів в управління підстав і мети передачі, характеристики речових доказів, які належить передати, та документів, що підтверджують право власності на них.

Здійснено аналіз судової практики та наукових думок щодо необхідності прийняття процесуального рішення стосовно речових доказів перед зверненням до слідчого судді, суду із клопотанням про їх передачу в управління.

Сформульовано висновки про існування у кримінальному процесуальному законі прогалин, пов'язаних із розмежуванням передачі речових доказів в управління та для реалізації, відсутності процедури оскарження або скасування судового рішення про передачу речових доказів в управління Національному агентству України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, а також не усунення суперечностей між різними законодавчими актами, які регламентують зазначену процедуру.

Ключові слова: речові докази, управління, реалізація, арешт майна, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

The article is devoted to study of the procedural procedure for the transfer of material evidence to the management for the National Agency of Ukraine for finding, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes.

The study analyzed the meaning of the terms "management" and "realization" is analyzed, taking into account their ambiguous definition and application in the criminal procedure legislation of Ukraine. It is established that the National Agency of Ukraine for finding, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes has discretionary powers to choose the method of management material evidence after its receipt – direct management or their realization.

Emphasis is placed on compliance with the requirements of the procedure for seizure of property when applying to the investigating judge, the court with a request to transfer to the management of material evidence and its direct trial, in particular the mandatory indication in the application for the transfer material evidence to the management of the grounds and purpose of transfer, characteristics of material evidence and documents confirming ownership of them.

The judicial practice and scientific opinions are analyzed on the need to make a procedural decision on material evidence before applying to the investigating judge, the court with a request to transfer them to the management

Conclusions are drawn on the existence of gaps in the criminal procedure law related to the delimitation of the transfer of material evidence for management and realization, the lack of a procedure for appealing or revoking a court decision on the transfer of material evidence to the management for the National Agency of Ukraine for finding, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes, as well as not to eliminate contradictions between various legislative acts regulating the specified procedure.

Key words: material evidence, management, realization, seizure of property, National Agency of Ukraine for finding, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes.

Постановка проблеми. Із прийняттям Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (далі – Закон) було внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1]. Зокрема, ст. 100 КПК України доповнено положеннями щодо процесуального порядку передачі Національному агентству України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – Національне агентство), речових доказів для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості або для їх реалізації [2].

Вказані зміни до кримінального процесуального законодавства вимагають визначення процесуального порядку передачі речових доказів Національному агентству для здійснення заходів з управління ними або реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання встановлення процесуального порядку передачі речових доказів Національному агентству досліджували Т.Е. Зелькіна, С.О. Ковальчук, Р.В. Крамар, О.І. Резнікова, О.М. Скрябін та ін.

Водночас, незважаючи на наявність окремих наукових праць із цієї проблематики, актуальність нашої роботи зумовлена тим, що після внесення зазначених змін у КПК

України не було здійснено комплексних досліджень щодо встановлення процесуального порядку такої передачі.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні кримінального процесуального законодавства щодо процесуального порядку передачі Національному агентству речових доказів для здійснення заходів із управління ними або реалізації, його детальному аналізі та виявленні прогалин нормативного регулювання цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для встановлення процесуального порядку передачі речових доказів в управління та для реалізації передусім необхідно проаналізувати зміст термінів «управління» та «реалізація» з урахуванням неоднозначного їх визначення та застосування у кримінальному процесуальному законодавстві України.

Так, згідно з абз. 7 ч. 6 ст. 100 КПК України речові докази вартістю понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, передаються за письмовою згодою власника, а у разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду Національному агентству для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості, а речові докази, зазначені в абз. 1 цієї частини, такої самої вартості – для їх реалізації з урахуванням особливостей, визначених законом.

Як вбачається зі змісту абз. 7 ч. 6 ст. 100 КПК України, передача речових доказів Національному агентству для здійснення заходів з управління ними або для їх реалізації відбувається на підставі різних процесуальних рішень (ухвал) слідчого судді, суду.

Водночас у п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону управління визначається як діяльність із володіння, користування та розпорядження активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів і їх стягнення у дохід держави та про їх передачу Національному агентству, тобто забезпечення збереження активів, збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості, передача їх в управління або реалізація активів у випадках і порядку, передбачених цим Законом, а також реалізація активів, конфіскованих у кримінальному провадженні чи стягнених за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими.

Вказане положення встановлює для Національного агентства дискреційні повноваження щодо самостійного визначення способу здійснення заходів з управління арештованими активами – передачі в управління на підставі договору або реалізації активів.

Відповідно до Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи від 11 березня 1980 р. № R(80)2 дискреційні повноваження визначені як повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, що дозволяє обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найбільш прийнятним за певних обставин [3].

На нашу думку, дискреційні повноваження можуть бути серед наданих Національному агентству функцій, що дозволить ефективніше здійснювати покладені на нього обов'язки. Їх встановлення має на законодавчому рівні передбачати чіткі підстави для визначення способу здійснення заходів, оскільки відсутність такої регламентації дозволяє довільно їх використовувати, збільшуючи корупційні ризики.

Саме з метою чіткого визначення способу здійснення дискреційних повноважень Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» щодо гарантій прав інвесторів» фактично розмежовано терміни «управління» та «реалізація», визначивши можливість вибору Національним агентством способу здійснення управління шляхом безпосереднього управління або передачі для реалізації активів залежно від характеристики арештованого майна.

У КПК України не встановлено визначення термінів «управління» та «реалізація», однак, виходячи зі змісту абз. 7 ч. 6 ст. 100 КПК України, можливо дійти висновку, що їх значення є різним, оскільки управління з метою забезпечення збереження або збереження економічної вартості речових доказів не може здійснюватися шляхом реалізації.

Отже, встановлено суперечність між нормами КПК України та Закону, оскільки положення КПК України передбачають передачу речових доказів для здійснення діяльності з управління ними або для їх реалізації на підставі різних процесуальних рішень, тоді як Закон де-факто вказує на можливість передачі речових доказів в управління без розмежування для безпосереднього управління або реалізації, залишаючи вибір способу реалізації дискреційних повноважень безпосередньо за Національним агентством.

Що стосується порядку передачі в управління або для реалізації, то в абз. 7 ч. 6 ст. 100 КПК України зазначається, що речові докази передаються за письмовою згодою власника, а у разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду Національному агентству для здійснення заходів з управління ними або для реалізації, проте насамперед

підлягає дослідженню процесуальний порядок передачі на підставі рішення слідчого судді, суду, враховуючи розповсюдженість передачі в управління саме таким способом.

Так, у ч. 7 ст. 100 КПК України вказано, що у випадках, передбачених абз. 7 ч. 6 цієї статті, слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді або до суду під час судового провадження, яке розглядається згідно зі ст. 171–173 КПК України, тобто здійснюється у процесуальному порядку накладення арешту на майно у кримінальному провадженні.

У ч. 1 ст. 171 КПК України зазначається, що із клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням із прокурором.

Враховуючи вимоги, визначені у ч. 2 ст. 171 КПК України до клопотання про арешт майна, у клопотанні про передачу в управління або для реалізації повинно бути зазначено:

1) підстави та мету передачі в управління або для реалізації та відповідне обґрунтування необхідності такої передачі;

2) перелік і види майна, що належить передати в управління або для реалізації;

3) документи, які підтверджують право власності на речові докази, що належить передати.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання.

Визначаючи процесуальний порядок передачі в управління або для реалізації речових доказів, необхідно детально проаналізувати кожен зі встановлених у ч. 2 ст. 171 КПК України пунктів вимог, яке повинне містити відповідне клопотання.

Як нами було попередньо встановлено, кримінальний процесуальний закон встановлює декілька видів заходів, з метою здійснення яких може здійснюватися передача – управління або реалізація.

Залежно від необхідності здійснення відповідного заходу сторона обвинувачення повинна зазначити підстави і мету передачі в управління або для реалізації та відповідне обґрунтування необхідності такої передачі.

Безпосередньо підставою для передачі як в управління, так і для реалізації є наявність у кримінальному провадженні майна, котре за наявності достатніх підстав відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України, тобто матеріального об'єкта, визнаного на підставі прийнятого процесуального рішення у провадженні речовим доказом.

Саме щодо необхідності прийняття процесуального рішення про визнання речовим доказом як обов'язкової умови для передачі у наукових колах точиться дискусія. З одного боку, у сторони обвинувачення відсутній обов'язок прийняття такого рішення, з іншого – існує усталена судова практика щодо необхідності наявності рішення про визнання матеріальних об'єктів речовими доказами у разі звернення із клопотанням про арешт майна з метою збереження речових доказів або вже із клопотанням про передачу речових доказів Національному агентству.

Аналіз судових рішень фактично підтверджує обов'язковість прийняття слідчим або прокурором процесуального рішення у порядку ст. 110 КПК у разі звернення як із клопотанням про арешт майна з метою збереження речових доказів, так і з клопотанням про передачу речових доказів Національному агентству. Матеріали, які подаються в обґрунтування клопотання, необхідні містити й безпосередню копію прийнятого рішення – постанову про визнання речовим доказом [5; 6].

Однією із причин відмов у задоволенні клопотань про передачу є саме не визнання матеріальних об'єктів, щодо яких було подане клопотання, речовим доказом [7] і відсутність серед поданих на обґрунтування матеріалів копій постанов про визнання речовим доказом [8].

Водночас, як зазначалося вище, у наукових колах відсутня однозначна позиція щодо цього питання, враховуючи те, що законодавець не передбачив у КПК України винесення постанови про визнання речовим доказом.

Так, окремі вчені вказують на необхідність і доцільність винесення постанови про визнання предмета речовим доказом і приєднання його до матеріалів провадження, мотивуючи це тим, що винесенням такої постанови слідчий, прокурор констатують факт використання визначеної речі як речового доказу [9, с. 300] і на певному етапі та стадіях кримінального провадження слідчий, прокурор, будучи самостійними суб'єктами оцінки доказів, приймають такі рішення. Наявність або відсутність постанови відіграє важливу роль у вирішенні питання про законність обмеження права власності щодо майна, на яке було накладено арешт [10, с. 85].

Апелюючи до них, інші вчені вказують, що зібрані сторонами кримінального провадження матеріальні об'єкти можуть визнаватися доказами лише судом [11, с. 47], а також винесення слідчим постанови про визнання предмету речовим доказом, хоч формально і не суперечить законодавству, не відповідає новітній концепції сприйняття доказів загалом [12, с. 133].

Нами підтримується позиція А.С. Котової про допустимість із погляду чинного КПК України, а також про доцільність і виправданість винесення постанови про визнання предметів (майна) речовими доказами перед вирішенням питання про накладення арешту на таке майно [13, с. 183].

Повертаючись до встановлення мети передачі, законодавець вказав на неї в абз. 7 ч. 6 ст. 100 КПК України, зазначивши, що речові докази передаються для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості, або з урахуванням зазначених в абз. 1 цієї частини характеристик для такого майна для реалізації.

Таким чином, звертаючись до слідчого судді, суду необхідно аргументувати існування підстав для передачі та мети, яку має намір досягти сторона обвинувачення такою передачею.

Аналізуючи подальші вимоги до клопотання про передачу речових доказів, кримінальний процесуальний закон встановлює необхідність зазначення переліку і виду майна, що належить передати в управління або для реалізації.

Встановлюючи характеристику речових доказів, які можуть бути передані Національному агентству, необхідно вказати, що в абз. 7 ч. 6 ст. 100 КПК України законодавець розділив майно на два види залежно від мети передачі – речові докази, які можуть бути передані в управління, та речові докази, що можуть бути передані для реалізації.

Якщо для речових доказів, які можуть бути передані в управління, окрім вартості, відсутні обмеження у частині їх виду та характеру, то для реалізації можуть бути передані речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливе без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні із їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню.

У свою чергу, Закон встановлює інше розмежування для речових доказів залежно від вибору способу управління з урахуванням наявності у Національного агентства дискреційних повноважень.

Так, у ч. 4 ст. 21 Закону вказано, що на реалізацію може бути передане рухоме майно без згоди власника за рішенням слідчого судді, суду за наявності хоча б однієї з таких підстав:

- 1) майно піддається швидкому псуванню;
- 2) майно швидко втрачає свою вартість;
- 3) витрати на зберігання рухомого майна протягом одного календарного року становлять більше 50% його вартості.

Нерухоме майно не може бути передане для реалізації без згоди власника такого майна до винесення обвинувального вироку суду, що набрав законної сили, або іншого судового рішення, яке набрало законної сили та є підставою для застосування спеціальної конфіскації відповідно до КПК України, або судового рішення, котре набрало законної сили, про визнання активів необробленими та їх стягнення у дохід держави.

Вказана невідповідність між положеннями КПК України та Закону до характеристики речових доказів, які можуть бути передані для реалізації, не сприяє одночасному застосуванню кримінального процесуального законодавства України під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду.

Одночасно відповідно до абз. 7 ч. 6 ст. 100 КПК України та ч. 1 ст. 19 Закону обов'язковою умовою передачі є встановлена вартість майна, визнаних речовими доказами у кримінальному провадженні, яка повинна становити понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

З урахуванням викладеного, виходячи з положень, що містяться в КПК України та Законі, Національному агентству може бути передане будь-яке майно, визнане речовими доказами та на яке накладено арешт у кримінальному провадженні, вартістю понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Майже ідентичні вимоги до майна, що може бути передане в управління, містяться у Настановах із управління арештованим майном, розроблених Національним агентством, згідно з якими:

- 1) будь-яке майно має бути арештоване у кримінальному провадженні, відкритому в Україні, водночас арешт може бути накладено з будь-якою метою, передбаченою ст. 170 КПК України, окрім забезпечення цивільного позову (цей виняток не застосовується, якщо арешт накладено для забезпечення цивільного позову, пред'явленого в інтересах держави Україна);
- 2) арешт має передбачати заборону розпорядження (обов'язково) або користування майном (бажано);
- 3) сукупна вартість активів, що передаються в управління АРМА на одній правовій підставі, має становити понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 4) активи мають бути визнані речовими доказами;
- 5) передача активів в управління не має завдавати шкоди кримінальному провадженню [14, с. 60–62].

Продовжуючи розгляд обов'язкових підстав, які повинні містити клопотання про передачу, законодавець визначив необхідність зазначення документів, котрі підтверджують право власності на речові докази, що належить передати.

Про вказану необхідність долучення до клопотання документів, які підтверджують право власності, вказав Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у Інформаційному листі від 5 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» [16].

Регламентує кримінальний процесуальний закон і подальший процесуальний порядок у разі постановлення ухвали слідчого судді, суду на передачу в управління або для реалізації речових доказів, згідно з яким прокурор не пізніше наступного робочого дня з моменту постановлення ухвали слідчого судді, суду надсилає копію цієї ухвали Національному агентству зі зверненням щодо прийняття активів, а також вживає невідкладних заходів щодо передачі цих активів Національному агентству (ч. 7 ст. 100 КПК України).

Варто звернути увагу на те, що порівняно з арештом майна, щодо якого законодавець передбачив порядок оскарження та скасування арешту майна, КПК України не містить

відповідної процедури оскарження або скасування передачі речових доказів Національному агентству після постановлення відповідної ухвали. Вказане, на нашу думку, може порушувати права власника майна, враховуючи, зокрема, можливу неефективність управління переданими активами, що може призвести до їх втрати або зменшення вартості.

Висновки. Підсумовуючи, можливо дійти висновку про те, що, хоч порядок передачі в управління активів,

одержаних від корупційних та інших злочинців, є достатньо врегульованим, враховуючи врегульованість порядку накладення арешту на майно, законодавцем не враховані та чітко не сформульовані окремі питання, пов'язані з розмежуванням передачі речових доказів в управління та для реалізації, не визначений порядок оскарження або скасування передачі речових доказів і не усунені суперечності між положеннями КПК України та Закону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.
3. Recommendation No. R (80) 2 of the Committee of Ministers concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities, adopted by the Committee of Ministers on 11 March 1980 at the 316th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/16804f22ae>.
4. Про внесення змін до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинців» щодо гарантій прав інвесторів : Закон України від 14 липня 2021 р. № 1648-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1648-20#Text>.
5. Ухвала слідчого судді Голосіївського районного суду м. Києва від 05 квітня 2019 р. у справі № 752/16869/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81098904>.
6. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 01 червня 2018 р. у справі № 760/9773/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74893737>.
7. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 16 липня 2018 р. у справі № 760/17500/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75715277>.
8. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 07 червня 2018 р. у справі № 760/14200/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74711729>.
9. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
10. Крицька І.О. Речові докази у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 250 с.
11. Шумило М.Є. Поняття «докази» у кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 2 (150). С. 40–48.
12. Кайло І.Ю. Належне документальне оформлення речових доказів як одна із умов їх допустимості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 15. Т. 2. С. 130–134.
13. Котова А.С. Винесення постанови про визнання речовим доказом як передумова арешту майна. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 3. Т. 2. 2019. С. 178–184. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/3/tom_2/30.pdf.
14. Методичні рекомендації: Наставови з управління арештованим майном. Агентство з розшуку та менеджменту активів. 2019. С. 212. URL: <https://arma.gov.ua/files/general/2019/03/18/20190318181722-40.pdf>.
15. Про Примірний перелік майна, в тому числі у вигляді предметів чи великих партій товарів, зберігання якого через громіздкість або з інших причин неможливе без зайвих труднощів, або витрати на забезпечення спеціальних умов зберігання якого чи управління яким співмірні з його вартістю, або яке швидко втрачає свою вартість, а також майна у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, що підлягає реалізації. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 685. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-2017-p#Text>.
16. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. № 223–558/0/4–13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#top>.